

PRAKTIJKONDERZOEK OP DE PABO - WAAROM EIGENLIJK? EN HOE DAN?

Geen enkele lerarenopleiding heeft als doel om onderzoekers op te leiden. Student-onderzoek gaat om praktijkonderzoek ter verbetering van het eigen onderwijs. Hierbij is het de bedoeling om nieuwsgierige en kritische leraren op te leiden; professionals die hun onderzoekende houding om kunnen zetten in onderzoekend handelen. Oftewel ontwikkeling van onderzoekend vermogen. Dit artikel weerspiegelt de bevindingen van een promotieonderzoek hierover en een mogelijke implicaties voor pabo's.

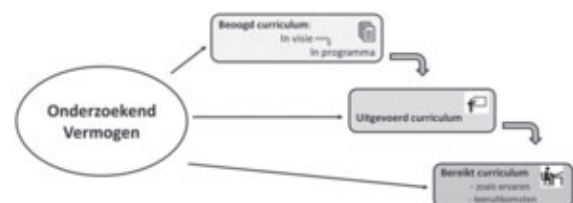
Sinds de bachelor-masterstructuur tot stand kwam ruim tien jaar geleden, bestaat het afstudeerwerk voor pabostudenten uit praktijkonderzoek dat beoordeeld wordt met een eindschrijft. Bij de invoering van dit praktijkonderzoek werd er logischerwijs vooral gekeken naar het onderwijs en de toetsing van studentonderzoek op universiteiten. Voor veel studenten betekent het onderzoek een extra hobbel op weg naar de eindstreep. Voor veel docenten bleek het begeleiden van afstudeeronderzoek een nieuwe tak van sport. Tot die tijd werden de meeste lerarenopleiders aangenomen op basis van hun uitstekende kwaliteiten om onderwijs te geven en een aanzienlijk deel had zelf ook nog nooit onderzoek gedaan. Sinds die tijd heeft er daardoor een professionaliseringsslag op het gebied van onderzoek en het begeleiden ervan plaatsgevonden (Kools et al., 2017; Van Wessum et al., 2018). Het aantal masteropgeleide pabodocenten steeg van circa 30% tot boven de 80%. In de accreditatieronde van 2015 lag de focus ook nog eens op de kwaliteit van de eindwerken, met als gevolg dat de onderzoeksschrijfties steeds meer begonnen te lijken op universitair werk. Na de visitatie veranderde de vraag bij veel opleidingen van *hoe* kunnen we het best praktijkonderzoek in ons curriculum implementeren naar *waarom* leren we

studenten praktijkonderzoek te doen? Krijgen we daar betere juffen en meesters van? Deze waarom-vraag stond centraal in het promotieonderzoek van Lidewij van Katwijk (2020).

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

Het curriculummodel van Van den Akker (2013) vormde in dit onderzoek het analyse kader (zie figuur 1).

Hierbij wordt gekeken in hoeverre de beoogde leeruitkomsten uit de visie overeenkomen met hoe docenten het in het lesprogramma vormgeven en wat de daadwerkelijke leeruitkomsten van studenten zijn. Om het beoogde curriculum in kaart te brengen is een documentanalyse uitgevoerd, waarbij negentien van de 25 pabo's meededen.

Figuur 1. Onderzoeksontwerp op basis curriculummodel van Van den Akker (2003)

In visiestukken en programmabeschrijvingen is gezocht naar consistentie tussen wat opleidingen met praktijkonderzoek willen bereiken, hoe dit in hun onderwijsprogramma's beschreven staat en hoe het getoetst wordt. Hieruit bleek dat niet zozeer het praktijkonderzoek zelf het doel is, maar het ontwikkelen van onderzoekend vermogen (zie kader). In de meeste beschreven onderwijsprogramma's was er echter vooral aandacht voor het aanleren van onderzoeksvaardigheden. Ook de toetsing was veelal hierop gericht; vooral de onderzoekende houding en het onderzoekend handelen bleken zelden mee te worden genomen (Van Katwijk, Jansen & Van Veen, 2019).

Om zicht te krijgen op het uitgevoerde en het bereikte curriculum is gebruik gemaakt van focusgroepen met lerarenopleiders en focusgroepen met studenten in de afstudeerfase op acht verschillende pabo's. De belangrijkste bevindingen tonen aan dat zowel opleiders als studenten waarde hechten aan praktijkonderzoek op de pabo. Een opvallend verschil tussen deze groepen is dat opleiders hierbij de ontwikkeling van de onderzoekende houding het meest belangrijk vinden, terwijl studenten het gevoel hebben dat het aanleren van onderzoeksvaardigheden het hoofddoel is. Ook is opmerkelijk dat een groot deel van de studenten denkt dat ze in hun toekomstig werk niet snel iets zullen doen met praktijkonderzoek.

ONDERZOEKEND VERMOGEN

Om onderzoekend vermogen te ontwikkelen moet je werken aan zes verschillende aspecten:

- een onderzoekende houding;
- kennis over het doen van onderzoek;
- kennis over onderzoek in het vakgebied;
- onderzoeksvaardigheden;
- toepassen van bevindingen van eerder onderzoek in de praktijk;
- onderzoekend handelen in de praktijk.

Tot slot is gezocht naar de relatie tussen de kwaliteit van de eindstage, de kwaliteit van het afstudeerwerk van afstudeerders en de perceptie ten aanzien van praktijkonderzoek. Hierbij bleken vier verschillende groepen te onderscheiden te zijn:

- de hoogvliegers (goed in onderzoek en praktijk),
- de middenmoters,
- de laagpresteerders en
- de praktijkkanjers (goed in de praktijk, maar laag-scorend op onderzoek).

Studenten in alle vier de groepen zijn positief over praktijkonderzoek als onderdeel van de studie, maar hun perceptie over de belangrijkste leeruitkomst verschilt. Alleen de hoogvliegers zien in dat de ontwikkeling van hun onderzoekende houding het meest van belang was. De middenmoters en de praktijkkanjers noemen het kunnen doen van praktijkonderzoek als belangrijkste leeruitkomst. De laagpresteerders zien de toepassing van bestaand onderzoek in hun eigen praktijk als belangrijkste leeruitkomst.

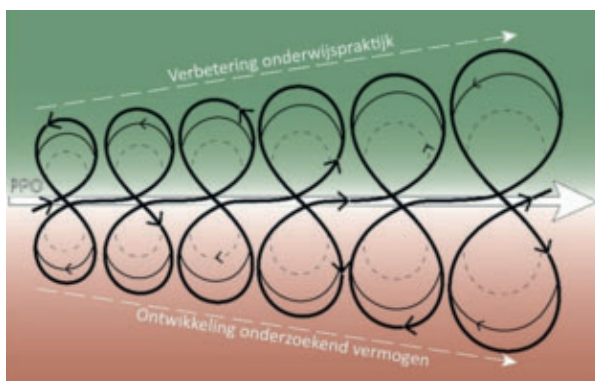
TERUG NAAR HOE

De conclusie dat we als pabo's niet opleiden tot onderzoekers, maar tot nieuwsgierige en kritische leraren lijkt evident. Dit brengt ons wel weer terug bij de hoe-vraag. Uit het feit dat de studenten niet kunnen aangeven op welke manier hun onderzoekende houding gestimuleerd werd in de loop van de opleiding, kunnen we afleiden dat hier veel explicieter aandacht aan besteed moet worden. Ook is het van belang dat opleiders van elkaar weten wat er in de verschillende studie jaren en programma-onderdelen gebeurt. Alleen op die manier zullen zij in staat zijn om eerder opgedane kennis en ervaringen bij studenten te benutten, alsook vooruit te blikken op hoe de ontwikkeling zich voort zal zetten. Uit de focusgroepen kwam dat op bijna geen opleiding de opleiders van elkaar over de studie jaren heen weten wat er gebeurt met betrekking tot onderzoekend vermogen.

Een ander knelpunt is nog dat studenten (en werkveld) het gevoel hebben dat ze het afstudeeronderzoek voor de opleiding doen en dat het niet direct aansluit bij hun toekomstig werk. Hoewel het onderzoek over de praktijk gaat en in de praktijk plaatsvindt lijkt hier toch nog een soort kloof tussen te zitten.

De inzichten uit het promotieonderzoek geven aanleiding om het pabocurriculum aan te passen. Allereerst moet voor iedereen duidelijk zijn dat het doen van praktijkonderzoek op zich geen doel is, maar een middel om te komen tot ontwikkeling van onderzoekend vermogen. Dit betekent ook dat beoogde leeruitkomsten voor de ontwikkeling van onderzoekend vermogen op één lijn moeten liggen met leeractiviteiten en toetsing. De toetsing zou zich niet alleen moeten richten op onderzoekskennis en -vaardigheden, maar ook op de ontwikkeling van de onderzoekende houding. Andere toetsvormen dan een onderzoeksverslag kunnen hiervoor ontwikkeld en uitgetoet worden. De ontwikkeling van het onderzoekend vermogen start idealiter op de eerste dag van de lerarenopleiding en vormt een natuurlijk element door de gehele opleiding heen in alle programma-onderdelen. Voor de ontwikkeling van het onderzoekend vermogen is een constante wisselwerking tussen theoretische inzichten en praktijk nodig; de waarnemingen en ervaringen uit de praktijk zorgen voor de stimulans en richting van de theoretische verdieping, de toename aan kennis over onderwijskundige concepten draagt bij aan de mogelijkheid om bevindingen uit eerder onderzoek toe te passen in de praktijk. Het lemniscaatmodel voor curriculumontwerp, dat weergegeven is in figuur 2, sluit aan bij deze inzichten.

Figuur 2. Het lemniscaatmodel voor curriculumontwerp bij lerarenopleidingen, waarin verbetering van de eigen onderwijspraktijk en ontwikkeling van onderzoekend vermogen door continue wisselwerking bijdragen aan de persoonlijke professionele ontwikkeling (PPO) van aanstaande leraren.

In dit model versterken praktijkervaringen en ontwikkeling van onderzoekend vermogen elkaar en dragen zo bij aan de ontwikkeling van de persoonlijke professionele identiteit (PPO) van aanstaande leraren. De lemniscaat illustreert de oneindige aard van professionele ontwikkeling en een leven lang leren; steeds vooruitkijken om te kunnen verbeteren en terugkijken om eerdere inzichten van anderen en jezelf toe te kunnen passen. De verbetering van de onderwijspraktijk kan in een opleiding bewerkstelligd worden door beroepsopdrachten, die gedurende de opleiding complexer worden en steeds meer autonomie en verantwoordelijkheid van de student vragen. De ontwikkeling van onderzoekend vermogen uit zich in de ontwikkeling van alle zes aspecten, bijvoorbeeld het gebruik van steeds meer perspectieven om een praktijkprobleem te benaderen of het niveau van de geraadpleegde literatuur en analysemethoden. Dit wordt in het model gevisualiseerd door het steeds dieper duiken beneden 'de waterlijn'.

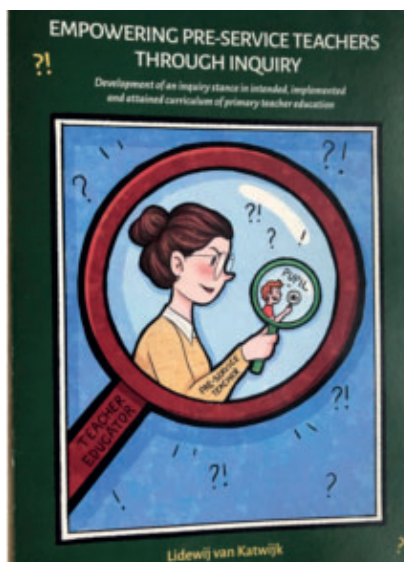
DE METAFOR VAN DE BOOM

Omdat de ontwikkeling van onderzoekend vermogen en het model toch vrij ingewikkeld blijken te zijn, kan gebruik van een metafoer verheldering bieden. De ontwikkeling van het onderzoekend vermogen is te vergelijken met de groei van de wortels van een boom. Hierbij is de startbekwame leraar een volwassen boom. Alles wat hiervan boven

de grond zichtbaar is, zoals de stevige stam met takken, bladeren en soms ook vruchten, staat voor alle beroepsproducten en handelingen die deze leraar toont. Dit begon in het eerste jaar van de studie als een boompje met een dun stammetje met enkele takjes en blaadjes en wellicht met een ondersteunend paaltje ernaast. Wat niet meteen zichtbaar is, maar wel minstens zo belangrijk, is dat onder de grond het wortelstelsel in de loop der jaren een even grote ontwikkeling heeft doorgemaakt. Als dit niet het geval is, valt de boom op een gegeven moment om. Dit wortelstelsel staat voor het onderzoekend vermogen. Van hieruit wordt de boom gevoed. Die voeding komt door de ontwikkeling van dit wortelstelsel van steeds dieper en verder. Alleen met een goed ontwikkeld wortelstelsel zal de boom complexe structuren en processen boven de grond kunnen ontwikkelen en zelfstandig doorgroeien.

Het is van belang dat lerarenopleiders op de opleiding en in het werkveld, maar ook studenten zelf, weten hoe en in hoeverre 'dit wortelstelsel' zich ontwikkelt, wat gepaste voeding is op welk moment en welke beroepsproducten en handelingen kenmerkend zijn voor een goed ontwikkeld onderzoekend vermogen alsook een indicatie voor een leven lang leren.

Lidewij van Katwijk neemt bul in ontvangst

OVER DE AUTEUR

Lidewij van Katwijk is op 1 oktober 2020 aan de Rijksuniversiteit Groningen gepromoveerd op een onderzoek naar de ontwikkeling van het onderzoekend vermogen in de pabo. Ze werkt als lerarenopleider, onderzoeker en onderwijsontwerper bij NHL Stenden en de Rijksuniversiteit Groningen.

LITERATUUR

- Kools, Q., Van Wessum, L., Boei, F., Willemse, M. & Van Katwijk, L. (2017). Opvattingen van managers en lerarenopleiders over onderzoek op de lerarenopleiding. Een onderzoek bij hbo-lerarenopleidingen in Nederland. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 38(3),17-28.
- Van den Akker, J. (2013). Curricular development research as specimen of educational design research. *Educational Design Research*, 53-70.
- Van Katwijk, L.C. (2020) *Empowering pre-service teachers through inquiry. Development of an inquiry stance in intended, implemented and attained curriculum of primary teacher education* (Doctoral dissertation, Rijksuniversiteit Groningen).
- Van Katwijk, L., Jansen, E., & Van Veen, K. (2019). Ontwikkeling van kritische en nieuwsgierige leraren? Onderzoekend vermogen in leerlijnen onderzoek van lerarenopleidingen basisonderwijs. *Pedagogische studiën*, (96) 330-348.
- Van Wessum, L., Kools, Q., Boei, F., Willemse, M. & Van Katwijk, L. (2018). Onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten bij HBO-lerarenopleiders in het doen en begeleiden van praktijkonderzoek. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 39(1),53-64.